

congressmen, former State Secretaries and other famous american politicians (for example, John McCain, Madeleine Albright and Henry Kissinger).

This constitutional clause appeared to be in accordance with one of the basic aspects of citizenship concept - principle of allegiance.

Keywords: citizenship, acquisition of nationality, citizenship by birth, United States of America, precedent law, dual nationality.

УДК 341.1

К. Г. Тулба

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ НА ВІЛЬНЕ ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті досліджено основні міжнародно-правові акти, що закріплюють права особи на вільне пересування та вільний вибір місця проживання, в тому числі жінок, біженців, корінних народів, трудящих мігрантів та членів їх сімей, а також випадки законного обмеження цих прав.

Ключові слова: право на вільне пересування, право вільно обирати місце проживання, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Комітет ООН з прав людини, обмеження прав людини.

Тулба Е. Г. Нормативное закрепление прав на свободное передвижение и свободный выбор места проживания в международном праве

В статье исследованы основные международно-правовые акты, закрепляющие права личности на свободное передвижение и свободный выбор места жительства, в том числе женщин, беженцев, коренных народов, трудящихся

мигрантов и членов их семей, а также случаи законного ограничения этих прав.

Ключевые слова: право на свободное передвижение, право свободно выбирать место жительства, Всеобщая декларация прав человека, Международный пакт о гражданских и политических правах, Комитет ООН по правам человека, ограничение прав человека.

Tulba Kateryna. Normative consolidation of the rights to free movement and free choice of place of residence in international law

The article analyzes the main international legal acts that establish human rights to freedom of movement and free choice of place of residence, including women, refugees, indigenous peoples, migrant workers and members of their families, as well as cases of legal limitation of these rights.

Keywords: *the right to freedom of movement, the right to choose a place of residence freely, the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the UN Human Rights Committee, the limitations of human rights.*

Кожна людина має право на вільне пересування і обрання місця проживання в межах кордонів кожної держави, право залишити будь-яку країну, включаючи також її власну, і повертатися до своєї країни, право шукати притулок від переслідувань (за винятком таких, які викликані вчиненням неполітичного злочину або діями, що суперечать цілям і принципам ООН) в інших країнах і користуватися цим притулком.

Право на свободу пересування та право вільно обирати місце свого проживання – це гарантії від насильницького переміщення. Ці свободи мають вирішальне значення для людей, які прагнуть отримати роботу, освіту, охорону здоров'я, а також мати засоби для існування.

Для написання статті опрацьовано дослідження таких вчених, як Д. Донеллі, Д. Хендола, Д. Коллінса, А. Четверикова, Л. Ентіна, С. Кашкіна, О. Динько, І. Голубки та інших.

Слід відзначити важливість дисертаційного дослідження С. Максименка, присвяченого становленню і розвитку міжнародно-правового регулювання права на свободу пересування на вільний вибір місця проживання.

Проте серед існуючих наукових праць в сфері забезпечення та захисту права людини на вільне пересування недостатньо уваги надано дослідженню випадків законного обмеження свободи пересування, розгляду причин, що змушують людей переселятися із територій їх постійного проживання. Зокрема, таким, як збройні конфлікти та стихійні лиха.

Дана стаття присвячена огляду основоположних міжнародно-правових актів, якими закріплено свободу пересування як основоположне право людини, а також перелік обставин, за яких можливе законне обмеження такого права. У таких випадках право на свободу пересування та вибір місця проживання може бути порушено, якщо переміщені особи не можуть повернутися до своїх домівок внаслідок того, що територія їх проживання відмежована як зона небезпеки або місце воєнних чи попереджувальних дій ¹ с.31.

Щодо теоретичного дослідження поняття свободи пересування слід зазначити, що автори по-різному трактують це поняття.

Зокрема, О. Динько під свободою пересування розуміє усі види переміщень населення у просторі і часі, в тому числі сезонні, епізодичні, маятникові [² с.162].

Натомість А. Аносенков вбачає в праві на вільне пересування та виборі місця проживання багатогранний вияв, зокрема демократичний, інтеграційні вияви, аксіологічні, соціальні, захисні властивості ³.

І. Голубка дає наступне визначення права на свободу пересування – це гарантоване конституцією та міжнародно-правовими актами право громадянина, іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території країни вільно та безперешкодно на власний розсуд та без необхідності отримання яких-небудь особливих дозволів пересуватися по території країни у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, а також

залишати територію країни, за винятком обмежень, встановлених законом ⁴.

Міжнародно-правові акти містять ряд положень, які закріплюють право особи на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

В розумінні транскордонного переміщення осіб свобода пересування передбачає право кожної людини покинути будь-яку країну, включаючи і свою власну і право повертатися у свою країну ⁵, тобто особа не може бути безпідставно позбавлена права на в'їзд у свою власну країну.

Крім того, кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, дано право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в межах цієї території⁶. Зазначена гарантія закріплена в ст. 13 Загальної декларації прав людини, ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 15 (4) Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ст. 5 (d) (i) Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, ст. 18 Конвенції про права інвалідів, ст. 22 Американської конвенції з прав людини.

Також гарантії свободи пересування та вільного вибору місця проживання в контексті внутрішньо переміщених осіб закріплені в Кампальській конвенції, яка насамперед передбачає право таких осіб вирішити повернутися до покинутої домівки чи інтегруватися до общини, що їх прийняла, чи переселитися в іншу частину країни [⁷ с.15].

У контексті традиційного використання землі для випасу худоби, полювання та діяльності зі збору, свобода пересування має особливо важливе значення і є наріжним каменем життя багатьох людей в сільській місцевості. Незаконні обмеження на пересування в певних зонах, оголошені виключно у військових чи приватних інтересах використання чи розширення сільськогосподарських районів за рахунок сезонних пасовищ, можуть перешкоджати пересуванню мобільних груп населення, що призводить до соціальної напруженості та конфліктів [⁸ с.32].

Особливому захисту підлягає право на вільне пересування та вибір місця проживання корінних народів. Оскільки на них поширюються не тільки універсальні, але і спеціальні норми міжнародно-правових актів. Тут варто звернути увагу на Зауваження загального порядку № 23 (1997) Комітету по ліквідації расової дискримінації та Конвенцію № 169 Міжнародної організації праці про корінні народи та племінні народи в незалежних країнах [9 с.15-16].

Що стосується трудящих мігрантів та членів їх сімей, то вони мають право на свободу пересування на території держави працевлаштування та свободу вибору місця проживання в ній відповідно до ст. 39 (1) Міжнародної конвенції про захист прав трудящих мігрантів та членів їх сімей.

Окремо розглядається право на свободу проживання та вільний вибір місця проживання біженців у ст. 26 Конвенції про статус біженців та ст. 9 (2) (f) та Конвенції Африканського союзу про захист і допомогу внутрішньопереміщеним особам у Африці.

Комітет ООН з прав людини в своєму Зауваженні загального порядку № 27 (1999) про свободу пересування зазначає, що кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, користується в межах цієї території правом вільно пересуватися та обирати місце свого проживання. Комітет заявляє, що право на свободу пересування стосується всієї території держави, включаючи всі частини федеративних держав ¹⁰.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права особи мають право пересуватися з одного місця на інше місце і облаштувати це місце за своїм вибором ¹¹. Здійснення цього права не повинно бути поставлено в залежність від якої-небудь конкретної мети або причини для людини, яка хоче переїхати чи залишитися. Держави повинні гарантувати, щоб право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання були захищені не тільки від публічного, але і від приватного втручання.

Комітет ООН з прав людини акцентує увагу на правах жінок на свободу пересування та вільний вибір місця проживання та зобов'язання захищати їх. Наприклад, несумісним з ч. 1 ст. 12 Міжна-

родного пакту про громадянські та політичні права є те, що вказане право жінки за певним законом чи на практиці може залежати від волі іншої особи.

Варто зазначити, що в тому ж Зауваженні загального порядку № 27 Комітет підкреслює, що за умови дотримання положень ч. 3 ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права право на проживання в будь-якому місці за власним вибором в межах певної території включає в себе захист від усіх форм примусового переміщення всередині країни¹². В тому сенсі, в якому застосовуються принципи реституції житла та майна біженців та переміщених осіб, слід розуміти твердження, що ніхто не може безпідставно або незаконно бути примушений покинути певну територію, район чи регіон.

В загальних коментарях № 15 (1994) Комітет ООН з прав людини зазначає про те, що іноземці мають рівне право на вільне пересування та вибір місця проживання з громадянами країни¹³, с.31-33.

Слід звернути увагу на питання взаємопов'язаності прав людини між собою. Зокрема, у загальних коментарях Комітету з економічних, соціальних та культурних прав № 4 (1991) вказується, що право на достатнє житло не може розглядатися у відриві від інших прав людини, що захищаються міжнародними пактами та іншими міжнародно-правовими інструментами. Повне здійснення права на свободу пересування та вибір місця проживання неможливо без реалізації права на достатнє житло всіма групами суспільства¹⁴, с.31-33.

Показовим прикладом, дослідженим у судовій практиці розгляду справ, пов'язаних із порушенням права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання є рішення від 15 червня 2005 року у справі № 124 за позовом спільноти Моївана до Республіки Суринам, що розглядалась Міжамериканським судом з прав людини. Згідно матеріалів справи 29 листопада 1986 року підрозділ Національної армії Суринаму оточив село N'juka Моївана і вбив понад 40 жителів¹⁵. Багато інших були поранені та разом з тими, хто залишився живим, були змушені тікати через ліс, поки не зупи-

нились безпечно у Французькій Гвіані. Для деяких це було три-чотири дні ходи з пораненими членами сім'ї. Військовослужбовці Суринаму стерли село з лиця землі дотла ¹⁶.

У 1989 році цивільна поліція, зокрема інспектор Герман Гудінг, спробував розслідувати масове вбивство. Двоє людей були заарештовані, але згодом звільнені, коли повністю озброєний загін військової поліції оточили поліцейську дільницю і змусили співробітників цивільної поліції передати заарештованих. Високопоставлені військові оголосили, що масове вбивство було замовлено ними, і що військові операції були предметом розслідування. Інспектору Гудінгу погрожували. У серпні 1990 року інспектор Гудінг був убитий. Співробітники, які надавали допомогу інспектору Гудінгу покинули країну і отримали політичний притулок в Нідерландах. Після численних безрезультатних скарг жителів села N'juка, що залишилися живими, до Генерального прокурора та Голови суду Суринаму, у липні 1997 року була подана офіційна скарга до Межамериканської комісії з прав людини. Заявники просили допомоги Комісії у розгляді численних порушень прав людини, пов'язаних з різаниною і подальшою відмовою у правосудді. Комісія прийняла справу в березні 2000 року і пред'явила Суринаму порушення статей 11 Американської декларації про права та обов'язки людини і Американської конвенції про права людини ¹⁷.

Комісія рекомендувала Суринаму, серед іншого, розслідувати масові вбивства, притягнути винних до відповідальності і компенсувати моральну та матеріальну шкоду людям, що вижили, та їх найближчим родичам.

Комісія зазначила також, що масове вбивство є злочином проти людяності та порушенням норм міжнародного кримінального права. Після того, як Суринам не надав інформацію про вжиті заходи згідно рекомендацій Комісії, остання передала справу до Міжамериканського суду з прав людини, де було проведено слухання та представлені остаточні письмові аргументи.

15 червня 2005 року Міжамериканський суд з прав людини одностайно ухвалив, що Суринам порушив права людини 130 назва-

них членів села N'juka Moiwana і постановив, що Суринам повинен нести відповідальність за вчинені злочини. Суд прийшов до висновку про порушення ст. 5 (право на гуманне поводження), ст. 22 (право на свободу пересування і вибору місця проживання), ст. 21 (право на власність), а також статей 8 (1) та 25 (право на судові гарантії і захист) Американської конвенції з прав людини¹⁸.

Взаємопов'язаність права на вільне пересування та вибір проживання з іншими економічними, соціальними та культурними правами людини прослідковується в більшості рішень міжнародних органів, компетентних вирішувати спори та притягувати винних у порушенні прав людини.

Так, у справі *Maripiran Massacre* проти Колумбії суд в результаті широкого тлумачення права на життя визнав винною бездіяльність держави щодо незабезпечення достойного рівня життя жертв масових вбивств та масових переселень. Зокрема, Міжамериканський суд з прав людини зазначає, що Колумбія порушила ст. 19 (права дитини), ст. 22 (право на вільне пересування) та ст. 4 (право на життя) Американської конвенції з прав людини. Ряд схожих за змістом рішень були також прийняті щодо Чилі, Гватемали та Перу [¹⁹ с.24-26].

Загалом проблема примусового переселення окремих груп населення є проблемою глобального масштабу. Не лише з причин масштабної поширеності в багатьох країнах світу, а й з причин масового порушення під час таких акцій прав людини.

При цьому поряд з порушенням свободи пересування та вільного вибору місця проживання стоїть порушення таких основоположних прав, закріплених в ряді міжнародно-правових актів, як свобода від жорстокого, нелюдського та такого, що принижує людську гідність поводження, право на особисту недоторканість, право на достатній рівень життя, включаючи право на житло, воду, харчування та санітарні умови, право на здоров'я, на освіту, на працю, на власність, на ефективні засоби правового захисту. До дій, що прямо чи опосередковано свідчать про порушення вищезазначених прав можуть відноситися такі дії владних органів: прийняття рішень про виселення, планування та здійснення виселень з вико-

ристанням методів погроз, шантажу, застосування сили, а також наслідки таких дій [20 с.5-6].

Разом з тим, існують виключні випадки обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання, визначені міжнародно-правовими актами.

Зокрема, відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачено випадки обмеження користування певними правами, як, наприклад, право на свободу релігії, право вільного пересування, право на вільне висловлювання своїх думок, поглядів, право на мирні зібрання. Таким чином міжнародний акт передбачає обмеження одного права заради можливості використання іншого та забезпечує превентивний характер норм з метою попередження зловживання правами. Для прикладу один з випадків обмеження прав стосується збройних конфліктів.

Положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права містять перелік умов, за яких можливе таке обмеження. Зокрема:

1) обмеження повинні бути обґрунтовано необхідними та передбаченими законом. Так, п. 3 ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачає, що свобода пересування та вільного вибору місця проживання підлягає обмеженням, встановленим лише законом та необхідним для охорони громадського безпеки, порядку, здоров'я та моралі, так само, як і основних прав та свобод інших осіб. П. 3 ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права містить аналогічне положення, що стосується свободи віросповідання;

2) обмеження повинні бути сумісні з самим правом та повинні сприяти загальному благополуччю. Наприклад, ст. 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права зазначає, що держава повинна встановлювати тільки такі обмеження прав, визначених Пактом, які визначаються законом, та настільки, наскільки це сумісно з природою цих прав, а також виключно з метою сприяння загальному благополуччю демократичного суспільства;

3) обмеження повинні бути співмірними та якомога менше обмежувальними. В міжнародній практиці та судових рішеннях підкреслювалось, що обмеження прав людини повинні відповідати принципу співмірності та повинні максимально знизити їх вплив на користування іншими правами²¹.

Посилаючись на прийняті Комітетом з прав людини Зауваження загального порядку № 27 (1999) про свободу пересування, Міжнародний Суд ООН відзначив, що обмеження відносно прав людини «повинні відповідати принципу співмірності» і «повинні являти собою найменш обмежуваний засіб з переліку тих, за рахунок яких може бути досягнуто результату» [22 с.50-52].

Крім того, державі дозволяється відступати від зобов'язань із захисту прав людини у виключних випадках, що стосуються, наприклад, оголошення у країні надзвичайного стану, під час якого життя нації знаходиться під загрозою, який має тимчасовий характер, та про який офіційно оголошено [23 с.47].

Таким чином, право на вільне пересування і обрання місця проживання займає досить вагоме місце у системі основоположних прав людини і громадянина та має відповідне нормативне закріплення на рівні ряду міжнародно-правових актів. Крім того, значимість даного права у процесі забезпечення належного рівня життя особи, достойних умов проживання та його взаємопов'язаність з реалізацією економічних, соціальних та культурних прав людини і громадянина свідчать про першочергову необхідність забезпечення можливості повної реалізації особою цього права. Існування ряду проблем міжнародного масштабу, пов'язаних з порушенням права на вільне пересування, потребує більш ґрунтовного вивчення та розробки шляхів їх подолання.

1. *Land and Human Rights: Standards and Applications*. United Nations, Geneva, 2015. - p. 31. 2. *О.Ф. Динько*. Правова природа та зміст категорії «свобод пересування»/ *О.Ф. Динько* // *Держава і право*. – Вип.15. – 2002. – с. 162. 3. *А.А. Аносенков*. Свобода пересування та вільний вибір місця проживання в системі прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.apdp.in.ua/v35/33.pdf>. **4.** *I.I. Голубка*. Право на свободу пересування: окремі теоретико-правові аспекти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.par.in.ua/5_2015/18.pdf **5.** *Загальна* декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/RU/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=UK>. **6.** *Загальна* декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/RU/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=UK>. **7.** *Forced Evictions*. Fact Sheet No.25/Rev.1. United Nations. New York and Geneva, 2014. - p. 15. **8.** *Land and Human Rights: Standards and Applications*. United Nations, Geneva, 2015. - p. 32. **9.** *Forced Evictions*. Fact Sheet No.25/Rev.1. United Nations. New York and Geneva, 2014. - p. 15-16. **10.** *CCPR General Comment No. 27: Article 12 (Freedom of Movement)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/docid/45139c394.html>. **11.** *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043. **12.** *CCPR General Comment No. 27: Article 12 (Freedom of Movement)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/docid/45139c394.html>. **13.** *Land and Human Rights: Standards and Applications*. United Nations, Geneva, 2015. - p. 31-33. **14.** *Land and Human Rights: Standards and Applications*. United Nations, Geneva, 2015. - p. 31-33. **15.** *Case of the Moiwana Community v. Suriname* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/docid/4721bb292.html>. **16.** *Case of the Moiwana Community v. Suriname* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/docid/4721bb292.html>. **17.** *Case of the Moiwana Community v. Suriname* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/docid/4721bb292.html>. **18.** *Case of the Moiwana Community v. Suriname* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/docid/4721bb292.html>. **19.** *Transitional justice and economic, social and cultural rights*. United Nations. Human rights. Office of the High Commissioner. New York and Geneva, 2014. – p. 24-26. **20.** *Forced Evictions*. Fact Sheet No.25/Rev.1. United Nations. New York and Geneva, 2014. - p. 5-6. **21.** *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043. **22.** *International legal protection of human rights in armed conflict*. United Nations Publication. Sales No. E.11. XIV.3. New York and Geneva, 2011. – p.50-52. **23.** *International legal protection of human rights in armed conflict*. United Nations Publication. Sales No. E.11. XIV.3. New York and Geneva, 2011. – p.47.

The article is devoted to the review of the main international acts that establish freedom of movement as one of the basic human rights. This freedom is crucial for people who seek jobs, education, health care and livelihood.

Among the existing scientific works in the field of ensuring and protecting the human right to free movement, insufficient attention has been paid to the investigation of cases of lawful restriction of freedom of movement, consideration of the reasons that force people to move from their territories of permanent residence. In addition, scientists provide a varied definition of freedom of movement.

First of all, freedom of movement provides for the right of every person to leave any country, including his own, as well as the right to return to his country, that is, a person can not be arbitrarily deprived of the right to enter his own country.

The article notes that the right of indigenous peoples to free movement and choice of place of residence is subject to special protection. Since they are subject not only to universal, but also to special norms of international acts.

The UN Human Rights Committee focuses on women's rights to freedom of movement and free choice of residence and the obligation to protect them.

The study gives an example of the violation of the right to free movement and free choice of residence, as well as the interrelated rights to humane treatment, property, judicial guarantees and protection, and the outcome of the case of the Moiwana community in the Republic of Suriname in the Inter-American Court of Human Rights.

The right to freedom of residence and free choice of the place of residence of refugees is separately examined.

The article also highlights the problem of forced relocation of certain population groups, which is a global problem. Not only for reasons of large-scale prevalence in many countries of the world, but also for reasons of mass violation of human rights in such actions, including the right to free movement.

Along with the violation of freedom of movement and free choice of residence, there are violations of such fundamental rights enshrined in a number of international normative acts, as freedom from cruel, inhuman and degrading treatment, the right to personal inviolability, the right to an adequate standard of living, including the right to housing, water, food and sanitation, the right to health, education, work, property, and effective remedies.

The article summarizes the exceptional cases of restriction of freedom of movement and free choice of residence, as defined by international legal acts.

Keywords: the right to freedom of movement, the right to choose a place of residence freely, the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the UN Human Rights Committee, the limitations of human rights.

УДК 343.161.1

В. А. АХМЕДОВ

ПОНЯТТЯ ПРАВОСУДДЯ В АКТАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ І УКРАЇНИ

Досліджена проблематика законодавчого закріплення поняття «правосуддя». Досліджуються діючі нормативно-правові акти України та Азербайджанської Республіки та акцентує увагу на відсутності законодавчої дефініції правосуддя. Аналізуються міжнародно-правові акти, які стосуються правосуддя та протидії протиправному перешкоджанню його здійснення. Автор доходить висновку про необхідність подальшого дослідження обраної тематики і розробки законодавчого визначення поняття правосуддя.

Ключові слова: правосуддя, судочинство, судоустрій.

Ахмедов В. А. Понятие правосудия в актах международного права и законодательных актах Азербайджанской республики и Украины

Исследована проблематика законодательного закрепления понятия «правосудие». Исследуются действующие нормативно-правовые акты Украины и Азербайджанской Республики и акцентирует внимание на отсутствию законодательной дефиниции правосудия. Анализируются международно-правовые акты, касающиеся правосудия и противодействия противоправному препят-

© АХМЕДОВ Вусал Алігісмаг огли – кандидат юридичних наук, керівник науково-дослідного та судово-прецедентного відділу Академії юстиції Міністерства юстиції Азербайджанської Республіки